

*Юлія Володимирівна Волошина,
здобувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ТРАНСФОРМАЦІЯ НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ПРАВОВОГО ЯВИЩА

Кожну правову категорію слід розглядати крізь призму конкретних суспільно-політичних умов, в яких вона виникла, та явища, які відображає. Категорія «національний суверенітет» є однією з фундаментальних категорій в теорії держави, права, етнополітиці тощо. Проблема національного суверенітету є досить складною в теоретичному плані та має значну актуальність при регулюванні важливих суспільних відносин у політичній, економічній, інформаційній та інших сферах держави.

Дослідженням питань пов'язаних з суверенітетом, державним суверенітетом, національним суверенітетом у різні часи займалися такі відомі зарубіжні та вітчизняні правознавці, як Ж. Боден, М. Макіавеллі, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Г. Єллінек, Г. Гелбер, Є. Гидденс, А. Есмен, М. Палієнко, І. Левін, Б. Манеліс, В. Шевцов, М. Марченко, Ю. Римаренко, Г. Федущак-Паславська та ін. І хоча цій тематиці присвячено багато фундаментальних робіт, вона й досі породжує гострі дискусії.

Основною метою статті є дослідження генези категорії «національний суверенітет», зокрема, послідовного формування ідеї національного суверенітету, яка розвивалася поетапно у наступному напрямку: «суверенітет держави» – «суверенітет народу» – «суверенітет нації». Завданням є проведення аналізу сучасного розуміння цієї категорії, а також її практичне застосування в державотворенні.

Однак, перед тим як з'ясувати генезу категорії «національний суверенітет», необхідно виокремити деякі ознаки суверенітету, які характеризують його як самостійний політико-правовий феномен, зокрема:

– по-перше, суверенітет пов'язаний з поняттям «політична влада», тобто з реальною здатністю суб'єкта втілювати свою волю в політиці;

– по-друге, деякими авторами виокремлюються такі ознаки, як єдність та невідчужуваність суверенітету;

– по-третє, елементом суверенного характеру влади є незалежність. Зокрема, слід зазначити, що незалежність повинна розглядатися як можливість приймати самостійне рішення у політико-правовій сфері;

– по-четверте, суверенітет характеризується верховенством влади [3].

Слід зазначити, що такі наукові категорії як «державний суверенітет», «національний суверенітет», «народний суверенітет» характеризують різні сторони феномена «суверенітет». Він, у свою чергу, виступає в якості їх системоутворюючої засади або сутності, що розуміється у філософії як «внутрішній зміст предмета, що виражається в єдності всіх різноманітних і суперечливих форм його буття» [4].

Історичний розвиток поняття «суверенітет» дозволяє виявити наступну тенденцію, що не змінюючи своєї сутності, воно виступає в якості різних явищ, тобто виявляє різні зовнішні форми свого існування. Так, формування доктрини суверенітету як цілісного вчення пов'язується з ідеологами абсолютизму, Ж. Боденом та М. Макіавеллі. Обґрунтовуючи необхідність політичного об'єднання феодально-роздробленої Італії під єдиною верховною владою монарха, М. Макіавеллі вищим політичним інтересом проголосив «інтерес держави» (*stato interesse*), якому повинні бути підпорядковані всі інші інтереси, зокрема, мислитель не проводить чіткого розмежування між державцем і державою. Державець, на його думку, володіє верховною, невідчужуваною державною владою, хоча термін «суверенітет» М. Макіавеллі ще не вживає [5].

Першим запропонував ввести у політико-правовий обіг термін «суверенітет» Ж. Боден. Він сформулював класичне поняття суверенітету як «постійної й абсолютної влади держави». Однак, так само, як і М. Макіавеллі, Ж. Боден пов'язував суверенітет з його носієм (суб'єктом) – монархом, ототожнюючи його з державою. Поряд із принципами «державного інтересу», «державного суверенітету» з'являється ідея «загальної волі народу». Основоположником доктрини народного суверенітету вважається Ж.-Ж. Руссо. Розглядаючи суверенітет як «загальну волю народу», Ж.-Ж. Руссо виокремлює три складові народного суверенітету: невідчужуваність, неподільність,

верховенство.

Виходячи із властивостей суверенітету Ж.-Ж. Руссо вивів положення про те, що «суверен може діяти, лише при народних зборах», і тому не тільки абсолютна монархія є обмеженням народного суверенітету, але і верховна влада парламенту. Так, на думку Ж.-Ж. Руссо, англійський народ «вільний тільки під час виборів членів парламенту; як тільки депутати обрані, він стає рабом, він – ніщо». Ідеї народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо знайшли своє юридичне втілення в яacobінській Декларації прав людини і громадянина. У ст. 25 документа проголошувалося, що «суверенітет ґрунтується на волі народу; він єдиний, неподільний та невідчужуваний». Під «суверенним народом» у Конституції 1793 р., складовою якої була Декларація, розумілася «сукупність всіх французьких громадян» (ст. 7). Передбачалася участь усього населення країни в здійсненні державного керування.

Таким чином, яacobінська конституція являла собою найбільш радикальну юридичну модель реалізації доктрини Ж.-Ж. Руссо про «народний суверенітет». Зокрема, поняття «народ» і «загальна воля» в розумінні Ж.-Ж. Руссо не могли бути «працюючими» категоріями. У зв'язку з цим, починаючи із французької Декларації прав людини і громадянина 1789 р., на зміну переважаючому в політико-правовій думці принципу «державного інтересу» приходив принцип «загальної волі» Ж.-Ж. Руссо, а принцип «верховенства нації». Політико-правова концепція державного суверенітету змінюється на концепцію «національного суверенітету». У французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. проголошувалося, що «джерело суверенітету ґрунтується у нації. Жодна корпорація або жоден індивід не можуть мати у своєму розпорядженні владу, що не виходить із цього джерела» (ст. 3). У Конституції Французької Республіки 1791 р. закріплювалося, що суверенітет належить нації: він єдиний, неподільний, невідчужуваний і невід'ємний.

Отже, першим наслідком революції став закріплений на конституційному рівні принцип «національного суверенітету». Теорія «національного суверенітету» відповідала прагненням ліберальної буржуазії, що прагнула будувати владу на виборах і представництві.

Французькі юристи А. Демішель та М. Пікемаль вважають, що термін «національний суверенітет» був винайдений лише для того, щоб «уникнути вживання терміна «народний суверенітет», і це, на їх думку, «не зводиться до простої гри слів». Вони висловлюють наступне зауваження: «Якщо суверенітет належить народу, то всі громадяни наділені частиною цього суверенітету, що припускає загальне виборче право. Якщо ж сувереном є нація – абстрактна юридична особа, існування якої не залежить від складових його індивідів, – відповідно нація може за своїм розсудом довірити певному колу осіб право формувати національне представництво, а саме, можливе юридичне введення обмеженого виборчого права». Проте, автори вказують, що поняття «національний суверенітет» являє собою теоретичний бар'єр, який зведений проти загального виборчого права [2].

Отже, в конституційних актах Французької республіки 1789–1795 років (за винятком актів яacobінської республіки) національний суверенітет розглядався у двох аспектах: у формально-юридичному та у фактичному.

У формально-юридичному аспекті під національним суверенітетом розглядається єдина, неподільна, невідчужувана та невід'ємна влада організованої в державі сукупності всіх громадян. У цьому аспекті, на думку теоретика національного суверенітету А. Есмена, «суверенітет народу належить всій нації, як цілому, і не може належати кому-небудь крім неї» [2]. На думку М. Оріу, ідея нації розглядається як корпоративна та органічна концепція, що включає принцип порядку і протиставляється ідеї народу, як колективу, в якому змішані всі верстви і класи та немає порядку. Фактично під національним суверенітетом розуміється верховна, державна влада, яка затверджує свої економічні та політичні права.

Таким чином, для сформованої національної (моноетнічної) держави, якою була Франція, проблема національного суверенітету полягала у внутрішньому співвідношенні влади народу та державної влади. Це була проблема не міжетнічних протиріч, а проблема пануючого стану (класу) і народу, під яким розумілося все інше населення. Пануючий стан розглядався як нація, конституційована в державу. У цьому змісті справедливим виглядає зауваження, що теорію національного суверенітету «можна розглядати як різновид теорії державного суверенітету» [5]. На думку Б. Манеліса, з виникненням національних держав, суверенітет виступає в них як єдність національного і державного суверенітету [1].

Отже, можна зробити висновок, що суверенітет є юридичним атрибутом, який дозволяє відрізнити державу від інших суб'єктів публічного права, необхідним для виключного верховен-

ства державної влади в межах своєї держави та незалежності на міжнародній арені.

Список літератури:

1. Манелис Б. Л. Проблемы суверенитета: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Б. Л. Манелис. – М., 1966. – 42 с.
2. Судницын Ю. Г. Теоретические проблемы национального суверенитета в государствах мировой социалистической системы (опыт сравнительного государственно-правового исследования): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Ю. Г. Судницын. – Свердловск, 1967. – 45 с.
3. Ушаков Н. А. Суверенитет в современном международном праве / Н. А. Ушаков. - М.: Изд-во ИМО, 1963. – 271 с.
4. Федущак-Паславська Г. М. Політико-правова ідея суверенітету державної влади та її реалізація в державотворенні України: дис.. ... канд. юрид. наук / Г. М. Федущак-Паславська. – Львів, 2000. – 195 с.
5. Шевцов В. С. Государственный суверенитет / В. С. Шевцов. – М.: Наука, 1979. – 300 с.

Волошина Ю. В. Національний суверенітет: трансформація наукової категорії та правового явища

У статті проведений теоретико-правовий аналіз наукової категорії «національний суверенітет» як фундаментального елементу національної держави. Акцентовано увагу на трансформації даної категорії в сучасних умовах.

Ключові слова: суверенітет, національна держава, державний суверенітет, національний суверенітет.

Волошина Ю. В. Национальный суверенитет: трансформация научной категории и правового явления

В статье проведен теоретико-правовой анализ научной категории «национальный суверенитет» как фундаментального элемента национального государства. Акцентируется внимание на трансформации данной категории в современных условиях.

Ключевые слова: суверенитет, национальное государство, государственный суверенитет, национальный суверенитет.

Voloshina Y. National sovereignty: transformation of scientific category and legal phenomenon

In the article the theoretical-legal analysis of scientific category «national sovereignty» is conducted as a fundamental element of the national state. Attention on transformation of this category is accented in modern terms.

Key words: sovereignty, national state, state sovereignty, national sovereignty.